

Silvo Torkar

K vprašanju poselitve Podporezna

O tem, kdaj so izkrcili svet in ustvarili kmečke domačije pod Poreznom, na meji med nekdanjo Kranjsko in Tolminsko, ki jo je Avstrija 1509 iztrgala Benetkam,¹ zvemo največ iz urbarjev tolminskega in loškega gospostva. Slednje je obdelal zlasti zgodovinar Pavle Blaznik. V svoji disertaciji² je spregovoril tudi o nastanku rovtov pod Poreznom. Takrat je menil, da so se prvi trije rovti na loški strani Porezna pojavili v urbarju leta 1564 pod nemškim imenom Alss Egkh (Davško Brdo), ki da je staro ime za Podporezen. V svojem življenjskem delu, v veliki monografiji o zgodovini loškega gospostva, ki je nastala 45 let pozneje, je svoje mnenje o tem vprašanju korigiral,³ ni pa problema skušal - glede na prej neznan okolščine - nanovo podrobneje osvetliti.

Podatki franciscejskega katastra (katastrska občina Sorica) kažejo, da je bilo vseh domačij v Podporeznu leta 1825 šest:

Porezen⁴

¹ V zgodovinski in priročniški literaturi se o pripadnosti Tolminske po propadu oglejske patriarhove države 1420 pogosto pojavljajo napačne trditve, češ da so si deželico priključili goriški grofje in da je skupaj z Goriško prišla 1500 pod Habsburžane. Marija Verbič je v svoji disertaciji *Idrijski rudnik do konca 16. stoletja*, Ljubljana 1965, nedvoumno pokazala, da je bila Tolminska po 1420 beneška in so se je Avstrijci polastili šele 1509 med avstrijsko - beneško vojno. O tem piše P. Štih v članku *Poskus orisa razvoja mej Tolminskega od 11. do 16. stol.*, *Goriški Letnik* 8/1981, 60, nato pa še v prispevku *Glose k Rutarjevi Zgodovini Tolminskega*, *Kronika* 42/1994, št. 1, 28.

² P. Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, inavguralna disertacija, Ljubljana, 1928.

³ P. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka 1973, 192.

⁴ Arhiv Republike Slovenije (ARS), francisc. kataster, protokoli katastrske občine Sorica; v 17., 18. in 19. stol. so Podporezen pogosto poimenovali kar Porezen (pisano včasih Puresen, drugič Poresen), vendar najdemo v krstni knjigi 1742 tudi oblike "ex pod porezna", "ex Podporesna" in celo l. 1661 "ex Podporesen", l. 1680 "ex PodPoresen", 1681 in 1682 pa spet "ex poresen". Avstrijska statistika 1817-1910 je za to naselje redno upo-

*Oča s Pahoča,
mati s Plašajte,
stric je čez grič,
dekla pa z bajte.
(ljudska)*

Št.	Hišno ime	Priimek in ime
1	Pod Stolčkom	Koder Štefan
2	Pohman	Zgaga Jožef
3	Plašajtar	Švarckobler Sebastjan
4	Rovtar	Kejžar Tomaž
5	Podhočar	Valenčič (prav Valentinčič) Tomaž
6	Debelo Brdo	Kenda Florjan

Dve od navedenih hišnih imen se nista ohranili. Za kajžo Pod Stolčkom (moralo bi pisati Pod Stolčnekom, gl. op. 21) se je v 19. stol. uveljavilo poimenovanje Pri Klemenu, danes pa je sploh več ni. V istem času se je za Debelo Brdo uveljavilo ime Pri Majdelcu.

Pri Plašajtarju. Spodaj Petrovo Brdo, foto Marko Dakskobler

Pri lokalizaciji Alls Egkha, ki je od 1610 v upravnem pogledu spadal pod posebno, davško županijo,⁵ kar izpričujejo tudi poznejši urbarji, npr. iz let 1630 in 1714⁶ in 1754,⁷ nam dejstvo, da so spadali tamkajšnji trije rovti k soriškemu vikariatu, nudi le približno orientacijo, saj je med 59

rabljala ime Porezen.

⁵ P. Blaznik, *Kolonizacija...*, 90.

⁶ Milko Kos, *Zemljiške razmere po Selški dolini l. 1630*, Carniola 1911, 46-51; Rudolf Andrejka, *Zemljiške razmere v Selški dolini v začetku 18. stoletja*, GMDS 1932, 44-53.

⁷ ARS, RDA-G, fasc. 2, Bekanntnus Tabellen.

podložniki davške županije leta 1754 kar 15 takih, ki plačujejo desetino vikarju v Sorici (23 župniku v Cerknem, 11 župniku v Selcih in 7 župniku v Poljanah)⁸. Pritegniti je bilo zato treba tudi stare zapise zemljiščnih imen in priimkov.

Z njihovo pomočjo se da lokalizirati že rovtve z ozemlja Pri jezeru, enega od štirih območij, ki se v loških urbarjih omenjajo za obširno davško ozemlje. Zemljiščna imena iz terezijanskega katastra *pod krogam, pod zher tam, per wizig, per wizih, sa malnam, ta welika niva, terpetlizhi, u traunik*⁹ so še danes živa, saj jih je Blaznik s terenskim raziskovanjem našel v Davči,¹⁰ ni pa jih takrat primerjal s podatki iz terezijanskega katastra. Današnje ime Prvič kaže, da gre za Zgornjo Davčo. Da leži ozemlje Pri jezeru v Zgornji Davči, je na terenu ugotovil tudi F. Planina.¹¹

Zemljiščna imena *u pierauti, sa peignam, pod baistuba, od hishe*, ki jih v terezijanskem katastru najdemo pri treh rovtarjih Alss Egkha (Matevž Šuštar, Luka Šuštar in Gašper Ambrožič), je Blaznik prav tako našel v Davči, pri območju, imenovanem Jastrenk: *v pirot, za pejnam, pod pajstvo, od hiše*.¹² Ker pa takrat še ni pritegnil terezijanskega katastra, ni mogel vedeti, da se Alss Egkh nahaja na ozemlju današnje Davče in torej ne more biti Podporezen. Ta kataster in dominikalne rektifikacijske akte iz leta 1754 pa je v izdatni meri uporabil pri pisanju velike loške monografije 1973. leta, kjer je upošteval tudi ugotovitve F. Planine glede ozemlja Pri jezeru.¹³

V tem svojem življenjskem delu je P. Blaznik popravil lokacijo Alss Egkha. Tri rovtve s tega ozemlja je na podlagi priimka Šuštar, ki se je tod zadrževal od 1630 do 1714 (gl. op. 6), lokaliziral v območje Šoštarjevega Kovka v Spodnji Davči. Kljub temu pa je v statističnem pregledu prebivalstva v letih 1780 in 1817 uvrstil Podporezen v davško županijo, pri čemer se iz tabele spet dobi vtis, kot da je to naselje naslednik skupine rovtov Pri jezeru.¹⁴ Tudi na karti loškega gospostva l.

1754 (v prilogi na koncu knjige) je Podporezen prikazan kot del davške županije.¹⁵

Blaznik je torej, ne da bi na to izrecno opozoril, naposled opustil svojo prvotno razlago kolonizacije Podporezna, vendar nove ni podal. Ker o Podporeznu še vedno govori v okviru naselitve Davče,¹⁶ s tem svoje prvotne teze, da je Podporezen bil poseljen v istem času kot Davča (1560-1630), niti ni zanikal, čeprav je naravnost ni ponovil. Že sam je ugotovil, da Podporezen v loških urbarjih ne nastopa pod kakim določenim imenom. Kje torej iskati domačije pod Poreznom? Na srečo so se ohranile soriške matične knjige iz let 1655-1784 (manjkajo pa za obdobje 1784-1823),¹⁷ torej tudi za čas po letu 1770, ko so bile vpeljane hišne številke, ki bistveno olajšujejo identifikacijo. S prebiranjem matic je bilo treba priti na sled imenom hišnih gospodarjev iz Podporezna v terezijanskem katastru 1754 in v zadnjem iz serije loških urbarjev, ohranjenih za čas od 1560 do 1714.

V teh urbarjih se pri *soriški* županiji, ki je obsegala vasi Sorica, Spodnje in Zgornje Danje, Zabrado, Torka, Ravne, Prtovč in Podporezen, navajajo z oznako "novaki" trije podložniki, vendar brez omembe vasi (dva s priimkom Valentinšek, eden Štucin). Valentinški so pravzaprav Valentinčiči, le da so pisarji loških urbarjev in celo franciscejskega katastra priimek pogosto napačno zapisovali (Valentinšek, Valantič ali Valencič), medtem ko v matičnih knjigah najdemo dosleden zapis Valentinčič. Izkazalo se je, da so ti trije novaki Plašajtar, Rovtar in Podhočar iz Podporezna. Urbarji iz let 1688-1694 zapisujejo pred njimi letnico 1637, urbarji 1679-87 in starejši pa navajajo letnico 1632.¹⁸ Urbar 1630 pri Sorici še nima kategorije novakov.

Po priimkih v urbarju 1636-37 sodeč so bili prvi naseljenci Rovta in Podhoča od nekod s soriškega ozemlja (Matija in Jurij Šorl), v Plašajto pa so prišli s Petrovega Brda (Gale Osterman). Iz tolminskih urbarjev 1598, 1624 in 1633 namreč vemo, da je bil priimek Osterman v tistem času razširjen prav na Petrovem Brdu, kjer je sploh eno od žarišč njegovega nastanka. Iz pretežno slovenskih zemljiščnih imen v Podporeznu in iz bačarskega (ali nemškorutarskega) narečja, ki da ga govorijo (ali so ga govorili okrog l. 1928) tamkajšnji prebivalci, pa je P. Blaznik sklepal, da so Podporezen kolonizirali z nemškorutarske in ne s soriške strani.¹⁹

⁸ Prav tam.

⁹ Prav tam.

¹⁰ P. Blaznik, *Kolonizacija...*, 93-94.

¹¹ F. Planina, Davča in Podporezen, *Loški razgledi* XVIII, 1971, 107-127. Blaznik je v Kolonizaciji namreč sklepal, da se ozemlje Pri jezeru nahaja v dolini Zadnje Sore in je grunt nekega Jakoba Prezla iz l. 1560 enačil z Zgagovim gruntom Pri Žagi. To je izključeno, saj je ta domačija nastala šele okrog leta 1900 in je nosila številko 9. Franciscejski kataster je dr. Blaznik sicer uporabljal že pri pisanju disertacije, vendar je odsotnost Zgagove kmetije takrat očitno spregledal. Tudi sam sem se na začetku članka K zgodovini tolminske vasi Porezen (*Kronika* 39/1991, št. 3) nekritično naslanjal na prvotne Blaznikove sklepe glede lokalizacije in časa poselitve Podporezna.

¹² P. Blaznik, *Kolonizacija...*, 94.

¹³ P. Blaznik, *Škofja Loka...*, 191.

¹⁴ Prav tam, 429.

¹⁵ Prav tam, 563.

¹⁶ Prav tam, 195.

¹⁷ Rojstne matične knjige od 1655 do 1784, poročne od 1657 do 1680 in 1738 do 1784, mrliške od 1740 do 1784, vse v NŠALj (Nadškofijski arhiv v Ljubljani).

¹⁸ ARS, zbirka loških urbarjev 1560-1714. Za pomoč pri branju urbarjev in katastrskih protokolov se zahvaljujem arhivistu Dragu Trpinu.

¹⁹ P. Blaznik, *Kolonizacija...*, 89.

Blaznikovo mnenje, da so za Nemškorutarje (prebivalce 13 vasi nekdanje rihtarije Nemški Rut) značilna pretežno slovenska imena parcel,²⁰ ne ustreza dejstvom: 80% zemljiščnih imen v večini nemškorutarjskih vasi je nemškega izvora, delež slovenskih imen se nekoliko dvigne le v naseljih poznejše kolonizacije, kot so Hudajužna, Podbrdo, Petrovo Brdo in Porezen. Te vasi so nastale v drugi polovici 16. stol., ko se je nekdanji tirolski prebivalstvo že delno poslovenilo - toda ta proces je potekal tudi na soriški strani, sploh še v 17. stol. Še najbolj verjetno je torej, da smer kolonizacije Podporezna ni ena sama.

Tolminski urbar iz 1607, ki so ga še v začetku stoletja hranili v Gradcu, pri opisu mej tolminskega gospostva govori o treh hišah na Petrovem Brdu, od katerih da je ena na loški strani.²¹ Mišljena je očitno Pohmanova domačija. S pomočjo matičnih knjig se je dalo nedvoumno ugotoviti, da se Pohman v loških urbarjih vodi na zadnjem mestu v seznamu soriških "podružnikov" (Untersassen), tj. kmetov in kajžarjev, ki so si ustvarili domačije na srenjskem svetu. Pohmanova posest že tedaj ni bila majhna, saj so npr. 1630 tu gojili 6 glav govedu ter konja in imeli tudi mlin, medtem ko so ostali podružniki premogli v povprečju le po dve kravi. Podružniki se navajajo samo po županijah, brez navedbe kraja, zato jih je mogoče locirati resnično samo s pomočjo dodatnih informacij, kakršne nam nudijo prav matice. V 17. stol. je bilo soriških podružnikov devetnajst in v urbarjih se redno naštevajo v istem zaporedju, tako da jim lahko sledimo kljub menjavam primkov. Pri Pohmanu so se od 1560, ko je tam gospodaril Klemen Schogkh (Skok?), zvrstili še priimki Jauh, Osterman, Šorl, Torkar, Valentinčič in Zgaga (od 1760 dalje).²² Pripis *gegen Pe-*

terlsegkh, tj. "proti Petrovem Brdu",²³ potrjuje, da gre res za Pohmanovo kmetijo.

Kajžarska domačija Pri Klemenu, ki je ležala nad Pohmanom, je seveda po logiki stvari mlajša, pa vendar zasledimo priimek Koder (gl. tabelo) na soriškem Petrovem Brdu v krstni knjigi že l. 1661. Kodri so bržkone prišli z Bače, kjer se omenjajo že v urbarju l. 1598.

Zanimiva je zgodovina domačije pri Majdelcu. Iz urbarja soriške cerkve za leta 1767-1803²⁴ se vidi, da so na Debelem Brdu bili sprva podružniki, šteli pa so jih k Davči. V urbarjih soriške cerkve in v matičnih knjigah so jih še okrog 1830 vodili kot kajžarje, medtem ko jih istočasno franciscejski kataster opredeljuje kot tretjinske kmete (tako kot ostale štiri rovtarje). Svet na Debelem Brdu je morda izkrcil in kajžo pri Majdelcu postavil Peter Pantar (1688-1749). Priimek Pajntar (Painter) je bil v tistem času razširjen zlasti v Stržiščah in že tudi na tolminski (nemškorutarjski) strani Porezna.

Naselja kot posebne administrativne enote so se v Avstriji, kot je znano, pojavila šele z letom 1770, ko sta bila v zvezi z uvedbo vojaške obveznosti izpeljana popis prebivalstva in oštevilčenje hiš. S tem letom se pojavi tudi Porezen kot kraj v soriški županiji, vanj pa so poleg Plašajte, Rovta in Podhoča uvrstili še Pohmana in Klemena (Kodra) s Petrovega Brda in Debelo Brdo (Majdelca).

O stanju Porezna (Podporezna) ob koncu 18. stol. bi marsikaj izvedeli s prebiranjem jožefinskega katastra, ki pa za Sorico žal ni ohranjen.

Pri Rovtarju. V ozadju Šoštar in Kobla, foto Marko Dakskobler.

²⁰ Tu se Blaznik sklicuje na S. Rutarja, ki pa na navedenem mestu v Zgodovini Tolminskega, na str. 42-43, govori le o slovenskih imenih nemškorutarjskih vasi.

²¹ S. Rutar, *Alte Grenze zwischen Krain und der Hauptmannschaft Tolmein*, *Archiv für Heimatkunde*, I Band, 1882/83, 105; S. Rutar nadaljuje, da se zatem meja povzpne na hrib Voich in se sprašuje, ali ni to mogoče Vötsch (nemška različica imena Bača). Vprašanje nam pomaga razrešiti zemljevid meje med tolminskim in loškim gospostvom iz l. 1800, ki ga hranijo v pokrajinskem arhivu v Gorici (Archivio storico provinciale, Stati provinciali, sez. II, n. 325a/28), kjer se poleg imena Voich navaja še ime Stolznych (Stolčnek); izpis iz istega urbarja navaja tudi A. Müllner v svoji knjigi *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien*, Wien - Leipzig 1909, 634-635.

²² Priimek Zgaga izvira iz vasi Porezen, kjer je izpričan po urbarskem zapisu iz l. 1591. Prvi zapis priimka Zgaga sega sicer že v l. 1482, ko je na Opčinah pri Trstu zabeležen vikar Nicolò Sgaga, gl. knjigo I. Artača *Opčine*, Opčine 1994, 34. Priimek Valentinčič se je pojavil na Petrovem Brdu že v tolminskem urbarju 1591 in se obdržal tu do danes. Priimek Švarckobler je, kot vse kaže, nastal na kmetiji Pri Robarju na tolminskem delu

Petrovega Brda. Po 2. svetovni vojni ga v Sloveniji ni več, gl. moj prispevek O nekaterih priimkih iz nemških podstav v zgornji Baški dolini, *Razprave II. razreda SAZU*, XV (1996), 125-136.

²³ P. Blaznik, *Kolonizacija...*, 87; ARS, zbirka loških urbarjev, urbar za l. 1560.

²⁴ Urbar podružne cerkve v Sorici 1767-1803, hrani NŠALj.

Pri Podhočarju. V ozadju Ratitovec, foto Marko Dakskobler.

Po štetju prebivalstva iz leta 1780 (gradivo hranjeno v Kreisarchivu v Münchnu) je bilo v Podporeznu 6 hiš s 55 prebivalci,²⁵ iz statističnega priročnika o številu hiš in prebivalstva na Kranjskem iz leta 1817²⁶ pa izvemo, da je Podporezen štel takrat prav tako 6 hiš z 59 prebivalci, medtem ko je prvi sodobni avstrijski popis prebivalstva v letu 1869 naštel 8 hiš s 77 prebivalci.²⁷ Iz matičnih knjig izvemo, da so na vseh kmečkih domačijah živeli tudi številni gostači, zato pride na eno hišo skoraj deset prebivalcev.

Na podlagi Blaznikovih popravkov (novih identifikacij ozemelj *Pri jezeru* in *Alss Egkh*) ter pretresa urbarjev, katastra in matic smemo napraviti več sklepov:

1. Podporezen je nastal šele po končani kolonizaciji Davče oz. v njeni zadnji fazi, v kolikor jo raztegnemo na celih sto let, namreč okrog leta 1632. Starejša je le Pohmanova domačija (obstaja vsaj od 1560), mlajša pa je Majdelcova.

2. Podporezen nikoli ni bil sestavni del Davče oz. davške županije.

3. Podporezen je bil naseljen tako s soriške kot z nemškorutarske strani.

ZUSAMMENFASSUNG

Zur Frage der Besiedlung von Podporezen

Die Besiedlung von Podporezen wurde von P. Blaznik, dem Historiker aus Škofja Loka, in seinem Buch "Kolonizacija Selške doline" (1928) (Die Kolonisation des Selzacher Tals) falsch dargestellt, wurde Podporezen doch gleichgesetzt mit der Gereutgruppe unter dem Namen Alss Egckh, die jedoch ein Teil von Davče ist. In seiner Monographie "Škofja Loka in loško gospostvo" (1973) (Bischoflack und die Lacker Herrschaft, 1973) hat er die Standortbestimmung von Alss Egckh zwar korrigiert, jedoch nicht näher erforscht, wann Podporezen demnach besiedelt worden war. Ein Vergleich der Angaben aus den Selzacher Kirchenbüchern mit den Aufzeichnungen im franziszeischen (1825) und thesesianischen (1754) Kataster sowie in den Urbaren von Škofja Loka/Lach/Bischoflack (1560-1714) ermöglichte die Identifizierung einzelner Bauernhöfe in den Urbaren von Škofja Loka. Es wurde festgestellt, daß drei Gereute unterhalb des Porezen (Plašajta, Rovt und Podboč) zum ersten Mal erst 1632 im Urbar verzeichnet worden waren, während Pohman aus dem Sorica/Zeier-Teil des Petrovo Brdo mindestens seit 1560 in den Urbaren in der Gruppe der Sorica/Zeier-Untersassen vorkommen. Podporezen entstand also erst nach der abgeschlossenen Kolonisation von Davče und war nie Bestandteil des letzteren. Im Artikel wird auch auf die Fragwürdigkeit von Blazniks These hingewiesen von der ausschließlich "Deutschruth"-Provenienz der Kolonisten von Podporezen, beweisen doch die überwiegend slowenischen Flurnamen höchstens, daß im 17. Jahrhundert die Slowenisierung ziemlich weit fortgeschritten war, sowohl am Rande der Deutschruth- als auch der deutschen Sorica/Zeier-Sprachinsel. Auch die Familiennamen der Gereut-Einwohner, eingetragen im Jahre 1632, weisen sowohl auf die Sorica- (Šorl) als auch auf die "Deutschruth"-Herkunft (Osterman) hin.

²⁵ P. Blaznik, *Škofja Loka...*, 429.

²⁶ *Haupt-Ausweis ueber die Eintheilung des Laibacher Gouvernementsgebiethes... im Jahre 1817.*

²⁷ *Imenik krajev vojvodine Kranjske.* Sestavljen na podlagi ljudskega številsenja od 31. dec. l. 1869, Ljubljana 1874.